

Ιωάννης Μανωλεδάκης

Επιστήμη και άνθρωπος

Θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε σε ένα καιριο ερώτημα. Ποια είναι η ευθύνη του επιστήμονα για τα αποτελέσματα της επιστήμης του; Ποια είναι η ευθύνη του για τη μορφή που πήρε και που παίρνει η «συγκροτημένη πραγματικότητα»;

Η πρώτη ευθύνη λοιπόν του επιστήμονα ανάγεται στην επιστημονική του γνώση: Αν χρησιμοποίησε σωστά την επιστημονική μέθοδο ή αν έκανε σφάλματα, αν απέφυγε τον υποκειμενισμό, την πλάνη, την πρόωρη γενίκευση, την επιπόλαιη επαγωγή, την εσφαλμένη αναγωγή, παραγωγή, σύνθεση, τη μονολιθικότητα και το δογματισμό ή αν υπέπεσε σ' αυτά. Αυτή η ευθύνη είναι ανεξάρτητη από την καλή ή κακή του θέληση. Ειδικότερα, αυτή η ευθύνη καλείται επιστημονική.

Πέρα όμως από την επιστημονική ευθύνη για το πώς εφάρμοσε τη γνώση του στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο επιστήμονας ευθύνεται ηθικά και πολιτικά για τη δημιουργικότητά του. Στο σημείο αυτό θα κριθεί η πράξη του όχι με το επιστημονικό κριτήριο, αλλά με το ηθικό (για την ηθική δικαίωσή του) και με το πολιτικό κριτήριο (για την πολιτική του δικαίωση). Η ευθύνη του επιστήμονα από ηθική ή πολιτική άποψη δεν ανάγεται

πια στη γνώση, αλλά στη βούλησή του.

Όπως στην επιστημονική ευθύνη κριτήριο αποτελεί η συμφωνία της ατομικής επιστημονικής γνώσης με την αναγνωριζόμενη σε δεδομένη εποχή ως ορθή (και καθολικής παραδοχής) γνώση και μέτρο αποτελούν οι κανόνες της επιστημονικής μεθόδου, όπως γενικά διαμορφώθηκαν και καθολικά ισχύουν, έτσι και στην ηθική και πολιτική ευθύνη κριτήριο θα πρέπει να αποτελέσει η συμφωνία της ατομικής βούλησης του επιστήμονα με την καθολική βούληση (για την ηθική ευθύνη) και με την κυρίαρχη βούληση που ισχύει στο δεδομένο χώρο και χρόνο ενέργειας ή με την αντιπολιτευόμενη βούληση κοινωνικής ομάδας ή τάξης (για την πολιτική ευθύνη).

Αφού η βούληση αποτελεί τη δυναμική έκφραση του συμφέροντος, θα μπορούσαμε να πούμε πως ηθικά δικαιώνεται εκείνος ο επιστήμονας που ενεργεί σύμφωνα με το καθολικό συμφέρον, δηλαδή ο επιστήμονας που η ατομική του βούληση συμπίπτει με την καθολική. Και καθολικό συμφέρον είναι αυτό που αναφέρεται σε όλους τους ανθρώπους, ανεξάρτητα από το χρώμα, τη φυλή, την εθνικότητα, την υπηκοότητα ή την οικονομική και κοινωνική τους κατάσταση. Καθολικό είναι, θα λέγαμε, το συμφέρον της ανθρωπότητας. Έτσι, καθολικό είναι το συμφέρον για την ειρήνη, την ελευθερία, την υγεία, τη μόρφωση, την ευτυχία όλων των ανθρώπων.

Από το σημείο, όμως, που διαπιστώνεται πως δεν υπάρχει κοινό συμφέρον, αλλά το προβαλλόμενο σαν κοινό είναι στην πραγματικότητα συμφέρον μιας ομάδας ανθρώπων, τότε η συμφωνία προς τη βούληση (προς το συμφέρον) της μιας ή της άλλης ομάδας δεν έχει ηθικό, αλλά πολιτικό έρεισμα. Ανεξάρτητα από το ηθικό ή πολιτικό έρεισμα, η πράξη έχει νομικό έρεισμα, όταν είναι σύμφωνη με τους κανόνες δικαίου που ισχύουν κατά το χρόνο της τέλεσής της. Συνήθως, βέβαια, αυτοί οι κανόνες εκφράζουν το συμφέρον των κρατούντων στο χώρο που ισχύουν. Δεν αποκλείεται όμως μια πράξη σύμφωνη με το δίκαιο που ισχύει να εξυπηρετεί το συμφέρον μιας αντίθετης προς την κυρίαρχη βούληση ομάδας.

Και στη μια και στην άλλη περίπτωση το νομικό έρεισμα «υπερκαλύπτει» (φαινομενικά τουλάχιστο) το πολιτικό.

Συνοψίζοντας: α) Ηθικό είναι το πανανθρώπινο συμφέρον, β) Πολιτικό είναι το συμφέρον μιας μικρής ή μεγάλης ομάδας ανθρώπων. Και κατά λογική συνέπεια: α) Ηθικό έρεισμα έχει η πράξη που υπηρετεί το ηθικό συμφέρον. β) Πολιτικό έρεισμα έχει η πράξη που υπηρετεί ένα πολιτικό συμφέρον, γ) Νομικό έρεισμα έχει η πράξη που είναι σύμφωνη με τους κανόνες δικαίου, οι οποίοι ισχύουν κατά το χρόνο που τελείται.

Με βάση τους ορισμούς αυτούς, θα μπορούσαμε να αποφανθούμε για την ηθική, την πολιτική και τη νομική ευθύνη του επιστήμονα σε αναφορά με τη δημιουργικότητά του στον επιστημονικό τομέα. Και όπως γίνεται φανερό, τα κριτήρια της κάθε ευθύνης δεν συμπίπτουν. Γιατί το τι συμφέρει σε μια ομάδα ανθρώπων αποτελεί, πολλές φορές, αντικείμενο διχογνωμίας μέσα στους κόλπους της ίδιας της ομάδας. Εξάλλου, επειδή ακριβώς η ευθύνη «ανακύπτει εκ των υστέρων», όταν η επιστημονική δημιουργία επιφέρει τα αποτελέσματά της, είναι δυνατό εκείνο που έκανε ο επιστήμονας, πιστεύοντας ότι εξυπηρετεί τα συμφέροντα μιας ομάδας, να αποδειχτεί ότι δεν τα εξυπηρέτησε «εκ του αποτελέσματος», οπότε από πολιτική άποψη θα πρέπει να ελεγχθεί η ειλικρίνεια των προθέσεών του.

Αφού «επιστήμη για την επιστήμη» δεν υπάρχει, αλλά η επιστήμη, όπως λέχθηκε πιο πάνω, υπηρετεί τελικά τον άνθρωπο, γιατί αναγκαία μεταμορφώνεται σε πράξη μέσα από κάποια βούληση, σε δημιουργία, σε συγκροτημένη πραγματικότητα, έτσι και πέρα από την επιστημονική ευθύνη, πέρα ακόμα και από τη νομική ευθύνη, ο επιστήμονας βρίσκεται καθημερινά μπροστά στο πρόβλημα της ηθικής και της πολιτικής του ευθύνης. Όσο και αν φαίνεται η επιστήμη ξένη και ανεξάρτητη από την πολιτική και την ηθική, όσο και αν ο επιστήμονας ειλικρινά νομίζει πως η πολιτική δεν έχει θέση στην επιστημονική του δημιουργία, το επιστημονικό του έργο, είτε το καταλαβαίνει είτε όχι, έχει οπωσδήποτε και

ηθικό και πολιτικό νόημα. Τούτο συμβαίνει ανεξάρτητα από το γεγονός ότι ο επιστήμονας μπορεί να παραμένει μακριά από πολιτικές δραστηριότητες. Πάνω από την επιστημονική του δημιουργία επικρέμεται, όμως, συνέχεια το φάσμα της ηθικής και πολιτικής του ευθύνης.

Τι θα κάνει ο επιστήμονας, όταν συγκρούεται η νομική με την ηθική επιταγή, όταν συμβαίνει να διαφωνεί με την κρατική βούληση και να αντιτίθεται στα συμφέροντα που αυτή εκφράζει; Ή ακόμα, όταν συγκρούεται η πολιτική με την ηθική επιταγή; Θα αγνοήσει τη νομική του ευθύνη για χάρη της πολιτικής ή της ηθικής; Ή θα αγνοήσει την ηθική του ευθύνη για χάρη της πολιτικής ή της νομικής ευθύνης; Η απάντηση ανήκει ατομικά στον κάθε επιστήμονα και αυτός θα τη δώσει, όταν πρόκειται να πει «το μεγάλο ΝΑΙ ή το μεγάλο ΟΧΙ».

Μα μπορεί ο σημερινός επιστήμονας μέσα στην καταπίεση του τεράστιου καταναγκαστικού (υλικού και ιδεολογικού) μηχανισμού του σύγχρονου κράτους, μέσα στον ανεμοστρόβιλο των πολιτικών παθών, των οργανωμένων οικονομικών συμφερόντων, των αδικιών, των ανομιών που καθημερινά διαπράττονται σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης «εν ονόματι» δήθεν αρχών, μέσα στην ψευτιά και τη συκοφαντία, να κρατηθεί όρθιος και να αντιπαρατάξει την ατομική του βούληση στην κυρίαρχη ή άλλη ισχυρή βούληση, όταν δεν συμφωνεί με αυτή; Ή μήπως θα πρέπει, για να παραμείνει αμόλυντος και άφθαρτος στο «επιστημονικό και ηθικό του μεγαλείο», να τα παρατήσει και να φύγει; Η απάντηση μάς έρχεται από τα βάθη του προγονικού μας παρελθόντος: "Πρός τόν ὄνειδιζοντα ὡς εἰς τόπους ἄκαθάρτους εἰσίοι. Καί γάρ ὁ ἥλιος, ἔφη Διογένης, εἰς τούς ἀποπάτους, ἄλλ' οὐ μαιίνεται".

[Μανωλεδάκης Ε. Ιωάννης, Εισαγωγή στην επιστήμη \(Εισαγωγή στην επιστήμη του Δικαίου\), Παρατηρητής 1994](#)

